

Peter Bügel

Machtige zieken

Beruchte staatslieden uit de twintigste eeuw waren manisch, verslaafd, dement en meer

Bekende politici van de afgelopen eeuw leden aan tal van lichamelijke klachten. Een aanzienlijk deel van hen had bovendien grote psychische problemen. Sommigen waren ronduit overmoedig of juist paranoïde.

Sommige vissen die in scholen zwemmen, hebben in hun hersenen een orgaantje dat hen ertoe aanzet de groep te volgen. Wanneer je dit bij hen weghaalt, volgen zij de rest niet meer. Maar omdat de andere vissen wel in de school blijven zwemmen, krijgt de geopereerde vis een leiderschapspositie. De groep zwemt plotseling achter *hem* aan.

Van grote leiders verwachten we dat ze, net als de geopereerde vissen, afwijken van 'gewone mensen'. Een regeringsleider wordt geacht anders te zijn dan de gemiddelde man in de straat. Hij moet bijvoorbeeld meer energie hebben. Langere dagen maken. Opgetogen zijn over zijn werkzaamheden en successen; enthousiaste toespraken houden vol zelfvertrouwen. Een niet-leider die steeds in zo'n toestand verkeert, zou door medici al snel omschreven worden als manisch. Maar als het om staatslieden gaat, wordt zulk gedrag graag vergeven - wanneer zij althans erin slagen aan de verwachtingen van hun onderdanen te voldoen. Anders wordt hen grootheidswaan verweten; een veelvoorkomende kwaal onder leiders.

'DE HUBRISTISCHE LEIDER RAAKT VERSTRIKT IN ZIJN EIGENWAAN, INTERPRETEERT DE WERKELIJKHEID VERKEERD EN GAAT FOUTEN MAKEN.'

In zijn dit jaar verschenen boek *In Sickness and in Power* toont **Sir David Owen**, aan de hand van de ziektegeschiedenissen van 26 staatslieden, dat de twintigste eeuw heel wat leiders met manisch-depressief gedrag heeft gekend. Hij stelt deze diagnose bijvoorbeeld bij Abraham Lincoln, Theodore Roosevelt, Winston Churchill, Nikita Chroesjtsjov en Lyndon Johnson. Owen spreekt als arts, maar was in de tweede helft van de jaren zeventig ook minister van Buitenlandse Zaken in de Labour-regering van James Callaghan. Vele buiten- en binnenlandse politici die in zijn boek de revue passeren, heeft hij dan ook persoonlijk leren kennen. Daarnaast deed hij zeer uitgebreid literatuuronderzoek, wat resulteerde in 21 pagina's verwijzingen en een ruim opgezette index.

Van een geheel andere orde is Owens diagnose 'hubrissyndroom'. Daarover publiceerde hij vorig jaar het boekje *The Hubris Syndrome. Bush, Blair and the Intoxication of Power*. Dit door de auteur zelf gemunte etiket past volgens hem goed op Joseph Stalin, Adolf Hitler, Mao Zedong, Pol Pot en Idi Amin. Maar ook Margaret Thatcher in haar nadagen, George Bush en Tony Blair zijn als hubristische leiders te typeren - de laatste twee behandelt Owen in een apart hoofdstuk over de catastrofale oorlog in Irak. Hij besluit zijn studie met aanbevelingen om de gevolgen van het hubrissyndroom bij staatslieden te beperken.

'Hubris' is het Oudgriekse woord voor hoogmoed, overmoed en grootheidswaanzin, in het Nederlands nog het beste te omschrijven als 'hoogmoed komt voor de val'. De hubristische held wordt tijdens zijn carrière zo succesvol en glorieus dat hij zichzelf boven het gewone volk verheven acht. Vanuit zijn superieure positie behandelt hij iedereen als achterlijke idioten. Hij voelt zich aan de goden gelijk en is blind voor zijn eigen fouten. Maar verstrikt in deze eigenwaan, interpreteert hij de werkelijkheid verkeerd en gaat hij juist fout handelen. Hij krijgt dan Nemesis op zijn dak, de meedogenloze godin van de wraak, waarna hij als een gewone sterveling jammerlijk ten onder gaat.

Owen noemt Thatcher het schoolvoorbeeld van het hubrissyndroom. Na de overwinningen in de Falklandoorlog in 1982 en op de mijnstakers in 1984-1985 - waarmee zij haar bijnaam *Iron Lady* nog eens bevestigde - begon zij zo overtuigd te raken van haar eigen gelijk dat zij niet meer luisterde naar adviezen of tegenwerpingen. Thatcher begon zich steeds vreemder te gedragen en toen zij een kleinkind kreeg, maakte zij dat bekend met de tekst: 'we have become a grandmother'. Zonder acht te slaan op de vele tegenwerpingen voerde zij later de vermaledijde *poll tax* in. Toen zij bij speeches in het parlement steeds hysterischer 'no, no, no, no...' begon te krijsen over Europa werd zij ten slotte gedwongen af te treden.

'TWEЕ HARTPATIËNTEN OP LEEFTIJD, VAN WIE ÉËN ERNSTIG AAN DE DRANK, WAREN SAMEN MET EEN PARANOÏDE MOORDENAAR VERANTWOORDELIJK VOOR DE VERDELING VAN HET TOEKOMSTIGE EUROPA.'

Ook Hitler wordt door Owen opgevoerd als een hubristische leider. Uit de wijze waarop hij aan de macht kwam, concludeert de auteur dat hij zeker niet gestoord of manisch was. Hitlers nemesis begon in december 1941, met de Russische tegenaanval bij Moskou. Toen hij begreep dat de Russische strijdkrachten begonnen te winnen, verklaarde hij de Verenigde Staten de oorlog, ook al had Roosevelt op dat moment met Pearl Harbour al genoeg aan zijn hoofd en was hij helemaal niet van plan om tegen Duitsland te gaan vechten. Het volstrekt veronachtzamen van de raadgevingen vanuit zijn omgeving was

een duidelijk symptoom van Hitlers hubris.

Zijn grote tegenstander, Winston Churchill, leed de hele oorlog aan depressiviteit, dronk ongelooflijke hoeveelheden alcohol en werd nooit zonder sigaar gezien. Eind 1941 kreeg hij een hartaanval. In zijn manische periodes was Churchill voor zijn omgeving een onmogelijk mens. Zijn Amerikaanse medestander, Franklin Roosevelt, had op zijn 39e polio gekregen en was sindsdien aan zijn rolstoel gekluisterd. Dit liet hij niet aan het Amerikaanse volk blijken. De Roosevelt Library in New York beschikt over 35.000 foto's van de president, maar op slechts twee is te zien dat hij in een rolstoel zit. Hoewel Roosevelt vanaf 1942 steeds ernstiger hartklachten kreeg, liet hij zich in 1944 herkiezen. Volgens Churchills dokter, Sir Charles Wilson, was hij ernstig ziek en waren de bloedvaten in zijn hersenen aangetast.

Hitlers derde tegenstander, Stalin - na Mao waarschijnlijk de grootste massamoordenaar van de vorige eeuw - leed tijdens de oorlog aan een ernstige vorm van paranoia. Zo liet hij eens een lijfwacht executeren omdat die zijn laars had gerepareerd zodat deze niet meer kraakte; Stalin kon hem niet meer horen naderen. Begin jaren vijftig kreeg hij een hoge bloeddruk en verschillende kleine beroerten. Daarin zag hij een complot van zijn artsen, die hij daarom allemaal liet uitmoorden. Toen hij in maart 1953 zijn fatale beroerte kreeg, durfde niemand uit zijn omgeving een dokter te roepen. Pas toen hij twaalf uur dood was, vatte iemand moed.

In februari 1945 waren deze drie mannen verantwoordelijk geweest voor de verdeling van het toekomstige Europa: twee hartpatiënten op leeftijd, van wie één ernstig aan de drank, samen met een paranoïde moordenaar.

'HET FIASCO VAN DE INVASIE IN DE CUBAANSE VARKENSBAAI WAS TE WIJTEN AAN KENNEDY'S VEELSOORTIGE MEDICIJNGEBRUIK.'

Van de Amerikaanse presidenten die na Roosevelt zouden volgen, was Dwight Eisenhower volgens Owen nog het meest open over zijn gezondheidsproblemen. Hij had de darmziekte Crohn en kreeg in zijn tweede termijn lichte beroerten die hem tijdelijk spraakproblemen bezorgden.

Zijn opvolger John Kennedy slaagde erin het imago van een jonge, gezonde man op te houden, maar leed in werkelijkheid aan een erfelijke auto-immuunziekte, de ziekte van Addison, een afwijking van de bijnierschors. Daarvoor slikte hij vanaf 1937 steroïden. Daarnaast had hij een slecht werkende schildklier, waarvoor hij testosteron gebruikte. Volgens Owen wezen Kennedy's aandoeningen op een meervoudige afwijking aan zijn endocriene klieren (die hormonen afscheiden). In 1954 zakte zijn wervels in als gevolg van de medicatie, waarna hij leed aan ernstige rugklachten en altijd een korset droeg. Naast zijn talrijke minnaressen hield Kennedy er dan ook vele artsen op na, reguliere en kwakzalvers, die hem ruimschoots voorzagen van allerlei medicamenten, waaronder amfetamine.

Owen wijt het fiasco van de invasie in de Cubaanse Varkensbaai in april 1961 aan Kennedy's veelsoortige medicijngebruik, evenals de mislukte top met Chroesjtsjov in Wenen van juni 1961. Het was zonder twijfel de slechte indruk die Kennedy bij deze gelegenheid op Chroesjtsjov maakte die de laatste deed besluiten raketten op Cuba te plaatsen. Gelukkig slaagde later dat jaar ene dokter Kraus erin Kennedy's medicatie onder controle te krijgen en zijn gebruik van steroïden en amfetamine te beperken. Dat Kennedy de Russische raketdreiging vervolgens wel competent tegemoet trad, was geheel te danken aan zijn gesaneerde medicatie.

Maar dat het er in Het Witte Huis nog veel erger aan toe kon gaan, zou wel blijken onder de in 1970 beëdigde Richard Nixon. Owen vermoedt dat deze pathologische *loner* tijdens zijn presidentschap psychotisch was. Een combinatie van depressie, paranoia en alcoholisme maakte hem tot een gevaarlijk man. Tijdens zijn nachtelijke dronkenmanspraat zou hij naar Kissinger schreeuwen: 'Henry, we've got to nuke them.' In 1973, tijdens de Yom Kippur-oorlog, beval minister van Defensie James Schlesinger de Joint Chiefs of Staff geen enkele presidentiële beslissing over militaire zaken uit te voeren voordat zij hem hadden geconsulteerd. Generaal Alexander Haig noemde later het presidentschap van Nixon 'one of the most dangerous periods of American history'.

Owen zelf kon ten slotte in persoonlijke gesprekken met Ronald Reagan - tot nu toe de laatste Amerikaanse president die opvallend open was over zijn geestelijke en lichamelijke gezondheid - niet nagaan of deze wel zo dom was als hij zich voordeed. Reagan wist van zichzelf dat hij een buitengewoon slecht geheugen had en verder ook niet al te begaafd was en maakte daar vaak grappen over. In een retrospectieve studie werd een debat uit 1980 met Jimmy Carter vergeleken met eentje uit 1984, met de Democratische presidentskandidaat Walter Mondale. In het eerste debat versprak Reagan zich geen enkele keer. In het tweede maakte hij op elke 220 woorden een fout en sprak hij bovendien veel langzamer. De psycholoog die het onderzoek verrichtte, concludeerde dat Reagan tijdens zijn tweede ambtsperiode leed aan vroege seniele dementie. Drie jaar na zijn aftreden in 1989 werd bij hem de ziekte van Alzheimer gediagnosticeerd.

'TOEN THATCHER IN HET PARLEMENT STEEDS HYSTERISCHER BEGON TE KRIJSEN OVER EUROPA "NO, NO, NO, NO..." WERD ZIJ GEDWONGEN AF TE TREDEN.'

Een belangrijk deel van *The Hubris Syndrome* behandelt uitgebreid de hubristische *folie à deux* waarin Bush en Blair terecht kwamen rond de oorlog in Irak. Bij Bush startte de gekte na 9/11. Op de puinhopen van het World Trade Center beloofde hij 'to smoke them out and get em running'. Beide staatslieden sloten zich vervolgens op in een klein groepje gelijkgezinden. Bush had zijn neoconservatieve maten Dick Cheney en Donald Rumsfeld. Blair verzamelde uitsluitend jaknikkers om zich heen en raakte steeds meer geïsoleerd. Voor de aanvang van de oorlog beschikte Bush noch Blair over adviseurs van Defensie; ook negeerden zij rapporten van hun geheime diensten. Beide regeringsleiders bliezen zichzelf op tot messiaanse proporties. Zij meenden dat niet de kiezers, maar slechts een hogere macht hun daden kon beoordelen en dat die het natuurlijk geheel met hun handelen eens was.

Een belangrijk symptoom van het hubrissyndroom is de afkeer van details. Zo'n detail was voor Bush bijvoorbeeld de kwestie wat er moest gebeuren ná de verovering van Irak. Op 1 mei 2003 landde de president, gekleed als een Hollywoodacteur in gevechtssuitrusting, op het vliegdekschip Abraham Lincoln om te melden dat zijn 'mission accomplished' was: een belediging van de troepen in Irak die wel beter wisten.

Iedereen die Bush ontmoet, is verbaasd over zijn gebrek aan nieuwsgierigheid, zijn onoplettendheid en zijn spraakgebreken. Waarschijnlijk lijdt hij aan een combinatie van dyslexie en ADHD. Hij is een bekeerde alcoholist, maar hardnekkige geruchten willen dat hij af en toe stomdronken is afgevoerd. Volgens sommige psychiaters is Bush een klassiek geval van een narcistische persoonlijkheid; daarbij horen fantasieën van grandeur, behoefte aan bewondering en een gebrek aan empathie.

Blair nam ontslag in mei 2007. Over hem schrijft Owen: 'nooit tevoren was een Britse eerste minister zo goed begonnen en zo slecht geëindigd'. Blair had gedurende zijn gehele tienjarige ambtsperiode last van zijn hart. Hij werd een paar keer met stroomstoten behandeld voor tachycardie (ritmestoornissen) en gebruikte bètablokkers. Deze medicijnen worden ook wel gebruikt tegen examenvrees; ze vergroten het zelfvertrouwen.

'PAS TOEN STALIN TWAALF UUR DOOD WAS, DURFDE IEMAND EEN ARTS TE ROEPEN.'

In het laatste hoofdstuk van *In Sickness and in Power* behandelt Owen het vraagstuk van preventie: hoe te vermijden dat we geregeerd worden door lieden die door hun ziekten beslissingsonbekwaam zijn? Dat dit niet theoretisch is, blijkt ook uit een publicatie uit 2006 in de *Journal of Nervous and Mental Disease*, waarin wordt gemeld dat 29 procent van alle Amerikaanse presidenten geestesziek was tijdens hun ambtsperiode en 49 procent op enig moment in hun leven. Deze percentages zijn hoger dan in de verdere Amerikaanse bevolking. Tussen 1906 en 2006 kon, onder andere uit autobiografische bronnen, achteraf worden vastgesteld dat zeven presidenten een psychiatrische aandoening hadden gehad: Roosevelt (bipolaire stoornis), William Taft (nachtelijke apneu), Thomas Woodrow Wilson (depressie), Calvin Coolidge (depressie), Herbert Hoover (depressie), Johnson (bipolaire stoornis) en Nixon (psychose en alcoholmisbruik).

Het zou goed zijn wanneer politici vóór hun verkiezing opening van zaken gaven over hun lichamelijke en geestelijke gezondheid en tijdens hun zittingsperiode geregeld onderzocht werden door onafhankelijke artsen, die hun conclusies publiek maken. Dit gebeurt nu nog niet. Bovendien is de geheimhouding strikter naarmate de ziekte ernstiger is. Wilson, Roosevelt, Churchill, Kennedy, Johnson en Nixon vertrouwden de kiezers niet met informatie over hun gezondheid. Pas achteraf werd bekend, soms pas na hun dood, aan welke ernstige aandoeningen zij hadden geleden.

Owen vindt het vreemd dat voor sommige verantwoordelijke beroepen, zoals dat van piloot en generaal, een verplichte pensioenering geldt op 55-jarige leeftijd. Staatshoofden beslissen over leven en dood op veel grotere schaal, maar kunnen tot op zeer hoge leeftijd blijven zitten. Een wettelijk beperkte zittingsperiode zoals die in de Verenigde Staten geldt, is een goed begin. Als Eisenhower, Reagan of Bill Clinton een derde periode hadden gediend, zouden ze alle drie in het begin van die periode geconfronteerd zijn geweest met een ernstige ziekte (Eisenhower en Clinton kregen hartaanvallen, Reagan werd ernstig dement). Als Thatcher en Blair na twee periodes waren afgetreden, was de geschiedenis vriendelijker voor ze geweest.

Op het moment van schrijven, september 2008, is er een Amerikaanse presidentskandidaat van 72, van wie de gezondheidstoestand niet openbaar is. Volgens sommige artsen zou McCains verstijfde gelaatsuitdrukking kunnen duiden op het begin van de ziekte van Parkinson. Net als Kennedy wijt hij zijn slechte gezondheid aan in een oorlog opgedane verwondingen. Het zou raadzaam zijn een onafhankelijke medische commissie te laten oordelen over zijn fysieke en mentale gezondheid en de bevindingen publiek te maken.

Peter Bügel is psycholoog en publicist. Van 1975 tot 2006 was hij als wetenschappelijk docent verbonden aan de huisartsopleiding van het Universitair Medisch Centrum Groningen van de Rijksuniversiteit Groningen.

Besproken boeken:

*IN SICKNESS AND IN POWER - ILLNESS IN HEADS OF GOVERNMENT DURING THE
LAST 100 YEARS*

door **David Owen**

Methuen Publishing. Londen 2008.

420 pag. € 40,80

THE HUBRIS SYNDROME - BUSH, BLAIR AND THE INTOXICATION OF POWER

door **David Owen**

Politico's Publishing. Londen 2007.

144 pag. € 17,-

Literatuur:

- **J.R. Davidson, K.M. Connor** en **M. Swartz**. 'Mental Illness in U.S. Presidents between 1776 and 1974. A Review of Biographical Sources.' *Journal of Nervous and Mental Disease* 2006,194(1): 47-51.